

Lukács Zsolt

A modern szlovén költészet változatai

Kicsiny területű szomszédunk, Szlovénia költészetéről keveset tudunk, jóllehet számos jelentős lírikussal büszkélkedhet. Bár az alább bemutatandó költők más-más generációhoz tartoznak, a modernizmus különböző irányzataihoz való kapcsolódásuk mellett további közös vonásokat is találhatunk művészetükben. Az irányzat elindítója a fiatalon elhunyt Srečko Kosovel (1904-1926). A „szlovén Baudelaire-nek” is nevezett költőnek életében egyetlen kötete sem jelent meg (csak halála után egy évvel az *Arany csónak*), ő a szlovén modernizmus legjelentősebb előfutára. Az expresszionista versek mellett dekonstruktivista műveket is írt, forradalmi vágy űzte, élesen kritizálta a politikai eseményeket, a kapitalizmus hibáit és a társadalmi problémákat. Ki tudja, mire vitte volna, ha korai halála véget nem vet pályájának. Az utókor még így is kissé értetlenül állt versei előtt, nem tudott velük mit kezdeni. Egyik legjelentősebb költeményét, a *Kons. 5* címűt (amelyről számos eltérő kritika jelent meg) az egyik legjelentősebb szlovén irodalomtörténész is csak játszadozásnak tekintette. A vers így hangzik:

*A ganaj arany
az arany ganaj.
mindkettő = 0
0 = ∞
∞ = 0
A B <
1, 2 3
Akinek nincsen lelke
annak nem kell az arany
akinek lelke van
az ganajt nem akar.
I, A.*

Kosovel írásai több évig kiadatlanul, kéziratban heverték, mígnem 1967-ben a dekonstruktivista versek *Integralok '26* címmel végre megjelenhettek. Ez akkor nagy port vert fel irodalmi körökben, hiszen addig Kosovel mint impresszionista, expresszionista és szimbolista költő volt ismert.

Kosovel politikai és társadalomkritikai beállítottságát nála is radikálisabban követte a katolikus értelmiségi körökhöz tartozó Edvard Kocbek (1904-1981). A II. világháború alatt az általa alapított Felszabadítási Front miatt együttműködött ugyan a kommunista párttal, a törés azonban hamar bekövetkezett. Kocbek

ugyanis nem tudta elfogadni a kommunista diktatúrát, e véleményét rendszeresen hangoztatta, ostromozta a pártot, amelynek szinte élő lelkiismerete volt (pl. követelte, hogy kérjenek bocsánatot több ezer, ártatlanul meggyilkolt ember életéért, akiket a partizánok végeztek ki a háború után). Egyfajta prófétai szerepet töltött be (amit újjító törekvései miatt az egyház aggódva szemlélt), a pártnak pedig nem kevés gondot okozott. Költészetére jellemző az egyszerű képalakítás, a szabad vers forma, melyet nagy erővel tart össze annak gondolati mondanivalója: a dialektika, filozófiai kérdések sorozata az élet értelméről, annak metafizikai vízióiról, az igazsághoz való hűségről és a halállal való szembesülésről. Verseire általában jellemző egyfajta lelki (el)nyomás, üdözési kényszer, meg nem értettség. Ez nem meglepő, hiszen állandóan szemmel tartották, beszélgetéseit lehallgatták. Mégis, mindezek ellenére kitartott eszméi mellett és megalakulást nem tűrő egyenessége miatt ma is példaként állhat.

Tomaž Šalamun (1941) Kosovon nyelvi újjításait fejlesztette tovább, szinte a végletekig. 1967-ben üdvözölte Kosovon dekonstruktivista verseinek megjelenését, és ezzel hivatkozhatott arra, hogy amit ő a költészetben művel, az valójában nem is radikális „újjítás”, hanem elsősorban a kosoveli hagyomány folytatása. Šalamun művészetének szokatlan képi világa és mondatainak nyelvtani szabályokat felrúgó szerkezete azt jelzi: vagy a lelkes befogadással, vagy a teljes értetlenséggel lehet itt dolgunk. A nyelvi hierarchia felforgatásáról, a határok olyasfajta kitérítéséről van itt szó, amely szoros kapcsolatban áll a dolgok

szavakba foglalásának kimeríthetetlen gyönyörűségével, a megnevezés vágyával. Költészetete a *Póker* című 1966-ben megjelent híres kötete óta nem ismer hagyományos költői programot, inkább ún. spirálisan körkörös; költői énje bármely lelki és földrajzi tájra elutazhat, ám ott is mindig szembetalálkozik önmagával, önmaga körül forog, avagy távolgátás nélkül átadja magát az előtte feltáruló szenzációknak. Ám nem túl hosszú ideig: belső idejének ritmusa elválaszthatatlan kapcsolatban van a nyelv fékezhetetlen sodrával, a szavak és a dolgok a priori megkülönböztethetőségével – újabb és újabb megnevezéseket, egy-egy újabb póker partit keresve (jelenleg a 35. kötetnél tart). Verseit értelmi úton nehéz megközelíteni, épp ezért arra készítenek, hogy egyfajta út nélküli úton, az értelem kizárásával próbálkozzunk, és egyszerűen csak élvezzük annak játékosságát. (Magyarul 1993-ban ugyancsak *Póker* címmel jelent meg tőle válogatás a pécsi Jelenkor Kiadónál.)

Šalamunra nagy hatással volt Kocbek költészetete, nyíltan ki is állt mellette, és mikor hetvenedik születésnapján verssel köszöntötte a költő-ideológust, őt is üldözni kezdték emiatt. Később pedig, amikor Kocbek rövid hallgatás után újra megszólalt, költészetét šalamuni jellegzetességek kezdték átszőni...

Dane Zajc (1929) költészetére leginkább a „negatív totál” kifejezés az igaz, amely Kosovon egyik verscímében található. Legjellegzetesebb szava a *nem*, amelylyel mindent elutasít – egyfajta *nem*-re való felesküvés pátosza ez, mellyel valójában a dolgok megnevezésére és megszólaltatására esküszik fel, negatív

értelemben. Ám ha ezeket a verseket figyelmesebben olvassuk, akkor felfedezhetjük, hogy a dolgok elsődleges elutasítása és feketére festett képei mögött valójában sajátos életigenléssel van dolgunk. A kijelentések erősítése ez, hisz minél erősebben tagad valamit, annál jobban ösztönöz a kiút intenzív keresésre a rettenet borzasztó élményének megtapasztalása közben. Elutasító képei a realitással szembesítenek bennünket, nem engedik közel az idillt vagy az álmodozást, ám annál nagyobb erővel töltenek el a borzalmakkal szemben, és hatnak ránk megszabadító erővel.

Dane Zajc egyengette Šalamun költői útját, jobban mondva Šalamun Zajc „fejéből pattant elő”, ahogy ezt Šalamun maga is kifejtette egyik interjújában.

Aleš Debeljak (1961) a nyolcvanas években olyan újdonságot és frissességet hozott a szlovén költészetbe, mint Šalamun két évtizeddel korábban, amikor a megmerevedett konzervatív szlovén költészetbe *Póker* című kötetével belopta a játékosság elemeit: „*Törzsem látványa elfárasztott, és kivándoroltam*”. Debeljak verse pedig így hangzott: „*A kiáltás mögötti eszme meglepődve költözik a szóbeszédbe*”. Ez megcseréli, helyettesíti és valamiképp meg is szün-

teti Šalamun költői idejét. Jellemző rá a hagyományos szonettforma – ilyen típusú verseiben az új idők jeleit éneklimeg, amelyekben kéz a kézben halad egymás mellett a melankólia és a lendület, a remény és a félelem, a baudrillard-i „*kommunikációs extázis*”. Egyik kritikus a „*posztmodern barokk*” jelzővel illette költészetét; központi motívumai a *magány* és a *semmi*, amelyeknek a költő ebben az értelmetlennek tűnő világban egyedüli szolgálójának tekinti magát. A későbbiekben (*Mesto in otrok, Város és gyermek*, 1996, amelyet budapesti tartózkodása alatt írt) új témaként jelennek meg nála Jugoszlávia széthullásának véres eseményei és kislányának születése, majd az ezredfordulón művészete egyre intimebb, erotikusabb hangúvá válik. Verseit időnként nagy lendülettel, rövid idő alatt írja meg (előfordult hogy egy éjszaka hat szonettet is megkomponált). Szerinte a versnek olyannak kell lennie, mint a baráti lélek rezdülésének a koponya mélyén, és azt kell elérnie, hogy lélegzetét veszítse az olvasó, mintha gyomorszájon ütötték volna. (Debeljak verseiből szintén a Jelenkor Kiadónál jelent meg kötet *A csend szótára* címmel, Tomaž Šalamun válogatásában, 1990-ben.)

(A bemutatott költők műveiből Lukács Zsolt fordításában közlünk egy csokorra valót, e számunk szépirodalmi rovatában.)